

STJEPAN ANTOLJAK, HRVATI U PROŠLOSTI*

Izdanje: Književni krug Split, 1992.

Prof. dr. Stjepan Antoljak pripada krugu veoma istaknutih znanstvenika na području srednjovjekovlja. Taj zaslužni hrvatski historiograf, sljedbenik zagrebačke historiografske škole, koju je utemeljio akademik Ferdo Šišić, pisao je i piše o svim razdobljima hrvatske prošlosti, napose o srednjovjekovlju. Međutim, i ovom prilikom potrebno je naglasiti da je on svojim znanstvenim istraživanjima makedonske srednjovjekovne povijesti dao dragocjene priloge od kojih su neki objavljeni u knjizi Srednjovjekovna Makedonija I, Skopje, 1985. godine.

Svoju znanstvenu karijeru Antoljak je počeo na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Nakon što je 1935. doktorirao, u veljači 1941. izabran je za sveučilišnog docenta za predmet Hrvatska povijest novijeg doba. Kao direktor Državnog arhiva u Zadru organizirao je 1946. arhivski rad o porušenom gradu, zatim je prešao u Državni arhiv u Rijeci gdje je također unaprijedio arhivsku službu. Na poziv Filozofskog fakulteta u Skopju izabran je 1956. za redovnog profesora Opće povijesti novog vijeka, a 1960. godine i za redovnog profesora Povijesti naroda Jugoslavije u srednjem vijeku. Svoj uspješni rad sveučilišnog profesora nastavlja po vlastitoj želji u Zadru, a nastojanjima istaknutih profesora s filozofskih fakulteta u Zadru i Zagrebu izabran je za redovnog profesora Opće povijesti srednjeg vijeka na Katedri za opću povijest Filozofskog fakulteta u Zadru. No kao iskusnom nastavniku i istraživaču profesor Antoljaku su povjereni i kolegiji Hrvatska povijest srednjeg vijeka te Pomoćne povijesne znanosti.

Antoljakova "Croatica" sadržava brojne radove našeg uglednog znanstvenika. Bila mi je čast i zadovoljstvo da sam kao predsjednik Izdavačke komisije Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu svojedobno sudjelovao u ediranju njegove monografije "Pacta ili concordia od 1102". Danas, međutim, zahvaljujući Književnom krugu u Splitu, Biblioteci znanstvenih djela, njezinoj redakciji, uredniku, recenzentima, a napose sveuč. profesoru Stijepu Obadu, koji je izabrao i uredio priloge sveučiliš. prof. Stjepana Antoljaka, njegovi su izabrani radovi tiskani pod nazivom Hrvati u prošlosti.

U knjizi Hrvati u prošlosti radovi su raspoređeni u pet velikih poglavlja.

U poglavlju Hrvatsko srednjovjekovlje objavljeno je:

* U predavaonici Muzejskog prostora u Zagrebu 21. prosinca 1992. Muzejsko-galerijski centar, Književni krug Split i Odjel za povijest Matice hrvatske organizirali su predstavljanje knjige Stjepana Antoljaka, Hrvati u prošlosti. Knjigu su predstavili prof. dr. Ivan Kampuš i dr. Ivo Perić.

Da li je Istra upravo 539. godine potpala pod Bizant?

Problematika najranijeg doseljenja i nastanjenja Slavena – Hrvata u Istri.

Hrvati u Karantaniji.

Pravci kretanja Ćirila i Metodija za vrijeme njihove moravske misije. Značaj i važnost isprave kralja Krešimira I za hrvatsku povijest X stoljeća.

Kritički osvrt na dosadašnja istraživanja i saznanja o otoku Pašmanu.

Grobnički problem u hrvatskoj i stranoj historiografiji.

Ban Pavao Bribirski "Croatorum dominus".

Kao direktor Historijskog arhiva u Zadru prof. Antoljak intenzivno radi na izvornoj građi toga bogatog arhiva. Plodovi dolaze osobito do izražaja u poglavlju Zadarsko područje, a dakako i u ostalim poglavljima ove knjige.

U poglavlju Zadarsko područje objavljene su rasprave:

Zadar pod vlašću istočnih Gota.

Zadar za vrijeme hrvatskih narodnih vladara.

"Heretici" u srednjovjekovnom Zadru i njegovoj okolici.

Nekoliko primjera o postojanju feuda u zadarskoj kopненоj regiji iza 1409. g.

Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okolici Zadra.

Zadarski katastik 15. stoljeća.

Pobiranje marturine, crkvene desetine i vojsčine u zadarskom distriktu (1435).

U poglavlju Dalmatinski kulturni krug autor je uspješno obradio Federika Grisogona koji je bio "artium et medicine doctor", zatim pjesnike Petra Zoranića, Jurja Barakovića, kipare iz Trogira Ivana Dunkovića i Jakova, slikare Merkantonija i Andriju iz Zadra, podatke i marginalije o Markantunu de Dominisu te veze povijesničara Ivana Luciusa sa Zadrom.

Zadnja dva važna poglavlja u knjizi su Hrvatske bune i evropski odjeci, i Miscellanea Croatica. Posebno naglašavam da je u knjizi tiskan veoma vrijedan prilog kolege Obada "Bibliografija rasprava i članaka iz hrvatske povijesti Stjepana Antoljaka (1933 – 1990)".

Nakon ovog općeg osvrta o sadržaju ove znanstveno vrijedne i zanimljive knjige, govorit ću samo o nekim raspravama prof. Antoljaka iz srednjeg vijeka.

U raspravi "Da li je Istra upravo 539. godine potpala pod Bizant?" prof. Antoljak piše da su se Bizantinci 535. primakli granicama Istre koja je bila pod vlašću Istočnih Gota u velikim ratovima protiv Gota u vrijeme bizantskoga cara Justinijana. Pozivajući se na bizantski izvor (Prokopija) Antoljak iznosi da se bizantski vojskovođa Ivan nije usudio otići kopnom iz Dalmacije preko Liburnije i Istre, a tek je 552. uspio vojskovođa Narzes doći u Ravenu kopnenim putem preko Dalmacije i Istre. Antoljak zaključuje da je do 552. godine, to jest do Narzesova dolaska u Istru ona bila pod vlašću gotskog kralja Totile.

Veoma je danas važna Antoljakova rasprava: Problematika najranijeg doseljenja i nastanjenja Slavena – Hrvata u Istri. Naime, ovih dana u hrvatskom tisku (Globus) objavljen je razgovor sa Zmagom Jelinčićem, vođom Slovenske nacionalne stranke. On je na jednom sastanku izjavio predstavnicima Istarskog demokratskog sabora: "Poznato je da Istra do 1945. nikad nije bila Hrvatska. Eto možemo zajedno pogledati ovu austrijsku publikaciju s kartama... Čak ni u osmom stoljeću. Imala je samo ovaj

mali komadić. Jasno, mi nemamo namjeru miješati se u integritet stranih zemalja. To je danas Hrvatska. Ali ako ljudi iz Istre žele referendum, i ako se žele pripojiti Sloveniji – mi bismo ih jako rado prihvatili..."

U spomenutoj raspravi Antoljak opširno govori o provalama Slavena u Istru citirajući brojnu literaturu i izvore. Pozivajući se na vijesti cara Konstantina Porfirogeneta, Antoljak naglašava da Hrvatska koja se prostirala od rijeke Cetine pa sve uz primorje do granica Istre, tj. do grada Labina a također i u gorskim krajevima donekle ulazila u temat Istre, očito govore da su Hrvati zauzeli veći dio Istre, izuzevši primorske gradove i okolice, koji su zapravo sačinjavali bizantsku pokrajinu Istru. U svom zaključku autor također ističe da su Hrvati iz Dalmacije u svojoj interesnoj sferi držali velik dio Istre, gdje je već prije nekog vremena uspješno dovršena slavenska seoba. Naime, Slaveni su tijekom vremena došli sve do zidina istarskih primorskih gradova, pa je cijela ta okolica (oranice, pašnjaci i vinogradi) većinom bila u njihovim rukama. Svoje tvrdnje Antoljak podupire mišljenjem profesora Beuca koji piše da su Hrvati držali gradska zaleda, tj. onu zemlju koja je bila vladareva, carskih službenika i izbjeglih veleposjednika. U doticaju s bizantskim gradovima na tim su zemljama Hrvati u tijeku VII. stoljeća – ističe Beuc – proživljavali proces raspadanja svoga rodovskog sustava, formirajući slobodne seoske općine i nastavljajući tako hrvatsko etničko područje prema zapadu.

Gotovo proročanski zvuče riječi prof. Antoljaka u spomenutoj raspravi: "Svjestan sam – kaže autor – da ovom mojom radnjom u kojoj ima nekoliko pretpostavki, nisam ni ja mogao kazati zadnju riječ o najranijem doseljenju i naseljenju naših predaka u Istru. No svakako ću time ipak pridonijeti da se već jedanput od strane naših znanstvenih radnika i iz drugih znanstvenih područja što temeljitije i s puno ozbiljnosti pristupi konačnom rješenju tog vrlo delikatnog pitanja koje je od velike važnosti za cijelu našu povijest."

O aktualnosti Antoljakovih rasprava govori i prilog Grobnički problem u Hrvatskoj i stranoj historiografiji. U povodu velike obljetnice Zagreba, odnosno 750. godišnjice izdavanja Zlatne bule Gradecu u Zagrebu bio sam zamoljen da na televiziji govorim o provali Tatara u Mađarsku i Hrvatsku. U razgovoru prije nastupa zapitali su me što mislim o porazu Tatara na Grobničkom polju. Odgovorio sam da je to izmišljeno zbivanje imajući na umu uz ostalo i spomenutu raspravu prof. Antoljaka. On je jasno u svom prilogu rekao da Toma Arhidakon, suvremenik tatarske najezde u svom djelu "Historia Salonitana" pa ni očevidac te najezde Rogerije, kasniji splitski nadbiskup, pisac "Carmen miserabile", ništa ne znaju o toj bici. Tek je franjevac Ivan Tomašić koji je živio u drugoj polovici 16. stoljeća u svom djelu "Chronicon breve regni Croatiae" ubacio pitanje bitke na Grobničkom polju. Nakon što je analizirao različita mišljenja od Tomašića do Tresića Pavičića, Antoljak je s pravom zaključio da nikada nije bilo bitke na Grobničkom polju između Hrvata i Tatara i da su to tri stoljeća kasnije vrlo vješto sastavljena domišljanja bratra Tomašića protkana kasnijom navodnom tradicijom.

U svojoj raspravi Ban Pavao Bribirski "Croatorum dominus" Antoljak s pravom ističe da ban Pavao Bribirski spada svakako među najveće hrvatske vladaoce, koji doduše nije imao kraljevsku krunu poput tolikih drugih slavenskih knezova, ali ju je mogao u onom interregnumu uzeti da je htio. Veoma skromno i sudržano naš autor

piše da ovim prikazom nije sve rečeno o banu Pavlu i predlaže "da se predobiju naši mladi povjesničari da preuzmu dalju obradu doba i ličnosti Pavla Bribirskoga, nastavljača hrvatske državnosti, koju je on predao u ruke svom sinu Mladenu da je dalje izgradi i poveže čak s krunom, kao što su to u pravi čas učinili Kotromanići".

Iz poglavlja koje je posvećeno zadarskom području izabarao sam raspravu Zadar za vrijeme hrvatskih narodnih vladara. Spominjući zauzimanje Dalmacije od Avara i Slavena prof. Antoljak ističe da je Zadar sačuvao svoju slobodu. U vrijeme Bazilija I. dolazi do mira između Hrvata i Romana. Naime, car je odredio da otada gradovi plaćaju danak hrvatskom vladaru, pa je Zadar plaćao, osim vina i raznih plodina za nesmetano posjedovanje zemljišta izvan zidina, i 110 ugovorenih zlatnika. Početkom X. stoljeća ojačao je hrvatski živalj u gradu, a to dokazuje i ime gradskog tribuna Dabra, a i kći priora Andrije zvala se Dobruša.

Poslije 915. godine Zadrom je zavladao kralj Tomislav. Za vlade Mihajla Krešimira I. održan je drugi crkveni sabor (oko 929) na kojem je bio prisutan zadarski biskup Formin. On nije uspio, protivno saborskom zaključku, proširiti međe svoje biskupije na područje ukinute ninske biskupije.

Nakon smrti Krešimira Prvog gradovi se ponovno vraćaju pod direktnu vlast Bizanta. No Stjepan Držislav dobiva kraljevske insignije od Bazilija II. i Konstantina VIII, a pokušaj cara Samuila da osvoji Zadar nije uspio, jer on nije imao ratnu mornaricu.

Na kraju X. stoljeća pa sve do 1070. godine Zadar priznaje vrhovništvo Bizantinaca ili Mlečana pa se još u povelji izdanoj 1070. godine na prvom mjestu spominje bizantski vladar, a tek onda Petar Krešimir, no poslije bitke kod Monzikerta u poveljama se spominje samo Petar Krešimir što govori o tome da je on ponovo vladao Dalmacijom i Zadrom. Dolazak Normana na našu obalu prisilio je Zadar i druge dalmatinske gradove da priznaju mletačkog dužda za svog seniora nakon što je ovaj otjerao Normane. Novi hrvatski vladar Zvonimir oslanjajući se na moćnog papu Grgura VII. preuzeo je svu vlast nad Dalmacijom pa i nad Zadrom.

Međutim 1091. Zadar ponovo priznaje vlast Bizanta. U bizantskom Zadru 1095. održava se crkveni sabor na kojem su sudjelovali svi biskupi Dalmacije na čelu sa splitskim nadbiskupom Lovrom. Taj je sabor potvrdio sva darivanja samostanu Sv. Marije koji su bogato obdарили hrvatski vladari. Četiri godine kasnije Zadar je pod Venecijom, a prilike se počinju mijenjati kada se Koloman 1102. nagodio s predstavnicima dvanaest hrvatskih plemena. Iste godine on je kao nasljednik hrvatskih vladara potvrdio samostanu Sv. Marije "vječni mir i kraljevsku slobodu", a 1105. ušao trijumfalno u Zadar.

Prof. Antoljak je redovno sudjelovao na velikim znanstvenim skupovima organiziranim u Hrvatskoj. Spomenut ću samo dva skupa. Od 6. do 10. veljače 1973. održan je u Stubičkim Toplicama znanstveni skup o seljačkim bunama s osobitim obzirom na hrvatsko-slovensku seljačku bunu 1573. Prof. Antoljak održao je referat "Nekoliko marginalnih opaski o seljačkoj buni 1573. godine koji je kao rasprava tiskan u Radovima 5 Instituta za hrvatsku povijest, Zagreb 1973.

Drugi velik znanstveni skup "Matij Ivanić i njegovo doba" održan je od 10. do 13. veljače 1976. U radu tog skupa sudjelovao je velik broj stranih gostiju. Na skupu je prof. Antoljak održao referat "Dosadašnji istraživački radovi o pokretu Matija Ivani-

ća i neka novonastala pitanja i problemi o njemu". Prilog je tiskan u Radovima 10 Instituta za hrvatsku povijest, Zagreb 1977. Obje ove zanimljive i vrijedne rasprave objavljene su i u knjizi "Hrvati u prošlosti".

Završavajući svoje izlaganje želim još jednom naglasiti da su Biblioteka znanstvenih djela Književnog kruga iz Splita, njezina redakcija i prof. Stjepo Obad, koji je izabrao i uredio radove prof. Antoljaka, tiskanjem knjige Hrvati u prošlosti ojačali napore znanstvenika koji žele produbiti naša znanja iz prošlosti Hrvata. Naime, u toj knjizi sakupljene rasprave, kao što je istaknuo i recenzent dr. Josip Lučić, bogatstvom novih arhivskih podataka, novim spoznajama i originalnim prosudbama predstavljaju značajan doprinos jednog izuzetnog stručnjaka našoj hrvatskoj historiografiji. Zato smatram da će knjiga Hrvati u prošlosti prof. Stjepana Antoljaka biti prijeko potreban priručnik u novim znanstvenim naporima prilikom revidiranja dosadašnjih saznanja, kritičke obrade i budućih sinteza za povijest hrvatskoga naroda.

Ivan Kampuš

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.